

Klasskrig, proletariat, oljeränta - ett teoretiskt försök och tillika en introduktion

Per Henriksson

I förra numret försökte vi starta en diskussion kring det då stundande amerikansk-brittiska kriget mot Irak i ett sammanhang av kampen om hegemonin i den nya världsordningen efter Östblockets fall 1989.¹

Som ram för den diskussionen ville vi sätta de materiella grunderna för kampen om världsordningen i allmänhet och kriget mot Irak, förra årets krig mot Afghanistan samt den andra Intifadan i synnerhet. Detta för att skaffa oss en verklig förståelse av situationen och därmed gå bortom en eventuell ideologisk och moralisk, kort sagt idealistisk, förståelse, för att på så sätt veta hur och mot vad vi ska inrikta våra aktiviteter mot kriget specifikt och i förlängningen för kommunism.

Vad vi ville betona var klassdimensionen i den aktuella situationen och vår tes var att kriget, som kapitalistiska krig i allmänhet, ytterst är ett krig mot proletariatet. Vi ser emellertid inte klasskriget som något reduktionistiskt endimensionellt, utan som ett moment i kapitalismen och de kapitalistiska krigerna som totalitet.²

I detta numret ämnar vi fortsätta denna diskussion genom att publicera en artikel av tyska *Wildcat*, 'Kriget mot oljeproletariatet' från deras 'Sondernummer Irak-Krieg' som kom alldeles innan mordandet i Irak eskalerade i öppet krig i början av året.

Först vill vi dock med några få ord belysa oljans, närmare bestämt oljeräntans, betydelse när det gäller Mellanösterns och oljeproletariatets roll i den globala ackumulationen och klassammansättningen.

Marx, mervärdet och ränteteorin

Jordräntan fastställs i *kamp mellan arrendatorer och jordägare*. Överallt finner vi inom nationalekonomin intressenas fientliga motsatser, kampen, kriget som en grundval för den samhälleliga organisationen.³

Oljan, som råvara och raffinerad, spelar en betydande roll i dagens kapitalism, vilket vi försökte diskutera i förra numret. Som råvara - sedan hjälpämne och, för den vanliga bilägaren, konsumtionsvara - kräver den en specifik analys vid sidan om men i relation till vanliga produktionsmedel, konsumtions- och kapitalvaror. Växlingar i pris på och tillgång till denna råvara påverkar övriga delar av den kapitalistiska ackumulationsprocessen, och därmed profitkvoten.⁴ Vad vi menar är en förutsättning för en förståelse av oljans roll, inte minst geo-strategiskt, för att undvika utom-ekonomiska konspirationsteorier, är en specifik oljeränteteori. Ett försök till detta är boken *'The Economics of the Oil Crisis'*⁵, som kom 1985 och ägnar sig dels åt en allmän analys av oljeräntan och dels en specifik analys av oljekrisen 1973.

Marx analyserade räntan, som en av de speciella former mervärdet sönderfaller i, främst i tredje bandet av *Kapitalet*, men även i *Grundrisse* och *Teorier om mervärdet*. Vad han ägnade sig åt var en specifik jordränteteori som grundade sig på specifikt kapitalistiska jordegendomsförhållanden. Vad vi behöver är en specifik oljeränteteori baserad på de likaledes specifika egendomsförhållanden som gäller i de oljeproducerande regionerna och staterna.

Den moderna jordegendomen var en nödvändighet i kapitalets tillblivelseprocess. Men med skapandet av den moderna jordegendomen skapades villkoren för en särskild egendomsägande klass i det borgerliga samhället som stod i motsatsställning till kapitalet. Det var en jordägande klass som genom sitt monopol på jord, mark och naturresurser inte bara stängde ute arbetarna, som just drivit från ett brukande av jorden till ett fullständigt beroende av en lön⁶, utan även kapitalisterna. När väl kapitalet etablerats blir denna dess grundförutsättning ett hinder för kapitalets självexpanding,

¹ Förra numret går fortfarande att beställa från oss och kostar 60:-. Texten, 'Krig och den nya världsordningen', finns dessutom publicerad på hemsidan [<http://riff-raff.klasskamp.com/>]

² Vi ser flera aspekter på och motiv till kriget och kapitalismens kris, som inte ska ses som isolerade: USA:s kamp för att säkra sin ställning som imperialmakt; kampen mellan och emot de övriga aspiranterna på denna ställning, Kina, Ryssland, EU, Japan; de geo-strategiska målen där territoriellt utrymme räknas (t ex Afghanistans och Balkans betydelse), där USA söker innesluta de förra med militärbaser (ett delmål är därför att lägga vantarna på Nordkorea); oljan; trycket från klasskampen på USA:s hemmaplan, den ekonomiska krisen, den gigantiska utlandsskulden. Se även 'The Bush Administration's Fear of War... and What Forces Them to Wage It', *Wildcat* [<http://www.wildcat-www.de/en/actual/e020war1.htm>]

³ Marx, Ekonomisk-filosofiska manuskript från 1844, *Skrifter i urval: Filosofiska skrifter*, Cavefors, 1978, s. 171.

⁴ Jmf. Marx, *Kapitalet* Band III, s. 94f.

⁵ Bina, C., *'The Economics of the Oil Crisis - Theories of Oil Crisis, Oil Rent, and Internationalization of Capital in the Oil Industry'*, St. Martin Press, New York, 1985. Bina menar att anfallet mot Irak i början av året *inte* främst riktade sig mot oljan utan måste ses i ett perspektiv av hegemonin i den nya världsordningen. Se hans essä, 'On the real meaning of the "No Blood for Oil" slogan' [<http://archives.econ.utah.edu/archives/ope-l/2003m04/msg00035.htm>]

⁶ Jmf. som exempel Marx, *Kapitalet* Band I, kapitlet om den ursprungliga ackumulationen, s. 628.

då det suger upp en del av mervärdet som annars hade kunnat ackumuleras som kapital. Så blir jordägandet den materiella grunden för en reaktionär jordägarklass.⁷ I takt med kapitalismens mognande tenderar den moderna jordegendomen att elimineras, vilket – i *allmänhet* – till slut ger oss de två huvudsakliga klasserna och aktörerna under kapitalismen; kapitalisten och lönarbetaren. Idag, till skillnad från när Marx skrev och verkade, är jordbruk och –äggande fullständigt kapitaliserat.⁸ Men den juridiska kontrollen över ett givet område som i marken hyser ett så väsentligt råmaterial som oljan ger *åter*⁹ upphov till vad som motsvarar jordräntan–jordegendomen; oljeräntan, och som kräver en egen *specifik* analys. Även här som hinder för det ”fria” ackumulerandet och flödet av kapital i och med nationaliseringen av oljan under statsocialistisk/statskapitalistisk flagg. Det är som ett sådant hinder vi intresserar oss – *teoretiskt!* – när vi söker ett perspektiv på kriget mot Irak, Mellanösterns geo-strategiska läge och USA:s desperata kamp för hegemoni i den nya världsordningen i och med *Pax Americanas* fall. Något vi återkommer till senare.

Marx ränteteori för jordbruket var ett resultat av hans allmänna kritik av den politiska ekonomin. Grunden för den kapitalistiska jordräntan var värdeproduktionen och de klassförhållanden som hör samman med den.¹⁰ Jordräntan uppstår inte ur naturens fysiska egenskaper, och därmed alltså gemensam för alla samhällsformer, dvs. evig, ahistorisk¹¹, utan är ett uttryck för de samhällseliga produktionsförhållanden som inkluderar naturen i värdeproduktionen, dvs. kapitalismen.¹²

Ricardo¹³ menade att jordräntan uppstod ur olika kvalitet på jord och denna skillnad gav upphov till vad han kallade en differentialränta, där den jord med lägst kvalitet angav priset – på i hans fall korn – och för den med högst kvalitet uppstod ett överskott i förhållande till den sämsta jorden. Med produktivkrafternas utveckling kommer emellertid inte den bästa och den sämsta jorden alltid att vara samma.¹⁴ För Marx gällde det att ta sig förbi frågan om fördelningen av räntan till frågan om kapitalackumuleringens dynamik i förhållande till det hinder jordägandet utgjorde för jordbruket. Marx teori om differentialräntan hänger samman med hans allmänna värdeteori, som baseras på *den samhälleligt nödvändiga arbetstiden*, till skillnad från teorier som grundar sig på den *direkt, tekniskt inneslutna* arbetstiden, t ex Ricardos.

Ränteteori i fallet oljan

Vad som gällde jordräntan som företeelseform för de specifika egendomsförhållandena inom jordbruket, gäller även för oljeräntan och de specifika egendomsförhållandena som hör samman med den. Detta hinder för den ”fria” ackumuleringen uppstod historiskt med *skiljandet* av ägandet av kolväten från ägandet av oljefälten¹⁵. I länder och regioner där ägandet av jordskorpan rättsligt inkluderar jorden under står ägarna av oljan, dvs den kapitalistiska producenten, inför hindret egendomsrätten till den mark som innehåller olja. Markägaren kan tillägna sig oljeränta medan den kapitalistiska investeraren tillägnar sig profit. Skapandet av oljans samhälleliga värde inbegriper, givet egendomsförhållandena ovan, en inomindustriell konkurrensprocess.¹⁶ Differentialoljeräntan har därmed uppstått som ett resultat av den globala konkurrensen, där den mest produktiva regionen, Mellanöstern, främst Iran, och den minst produktiva, USA, tävlar om rikedomarna.¹⁷

Alltså, beroende på den olika produktiviteten i oljeproduktionen i olika delar av världen uppstår, i och med att hela oljesektorn kapitaliserats och knutits samman organiskt på världsmarknaden, en differentialoljeränta som de stater som nationaliserat oljeindustrin (med högst produktivitet) kan tillägna sig. Denna oljeränta är en intäkt på det mervärde som det internationella kapitalet annars hade kunnat ackumulera.

⁷ Jmf. även *Grundrisse*, s. 275ff (Penguin, 1973) och kapitel 9, 'Lönearbete, kapital och jordegendom', i S-E Liedmans urval och översättning [<http://www.marxists.org.uk/svenska/marx/1858/grunddragen/g01.htm>]

⁸ Se även L. Goldners artikel om Bordiga och den materiella mänskliga gemenskapen i förra numret.

⁹ Bina menar att oljeränta och därmed en oljeränteteori först får sin giltighet efter 1970 som han ser som den tredje och sista fasen i oljesektorn utveckling, 'den kapitalistiska produktions- och internationaliseringperioden'. Mer om detta senare.

¹⁰ Vi kommer inte här att gå igenom Marx' hela teori, av förklarliga skäl. För en genomgång av grunderna till Marx' teorier och kapitalismen som system, dvs analysen av varan, se första kapitlet i *Kapitalet* Band I, eller vilken som helst introduktion till Marx' teorier.

¹¹ Vilket t ex Ricardo menade. Se not 13.

¹² Rent is a *phenomenal* manifestation of the interaction of the structure of accumulation and the structure of landed property in capitalism. Rent is therefore (1) a social category, and (2) an historically unique category and specific to the capitalist mode of production.' Bina, 1985, s. 47.

¹³ Engelsk ekonom (1772-1823), den siste av de stora klassiska borgerliga ekonomerna, som tillsammans med de andra såg de borgerliga relationerna som eviga. Uttryckte den framväxande klassen av industrikapitalisters intressen gentemot jordegendomsinnehavarna. Utvecklade arbetsvärdelära, men såg det i varan inneslutna arbetet individuellt [labour-embodied theories], tekniskt och inte som Marx abstrakta dito om *samhälleligt nödvändigt arbete*. Blandade ö.h.t samman profit och mervärde, pris och värde, något som Marx genom att ta sig *bortom* Ricardo lyckades visa distinktionerna mellan.

¹⁴ Marx talar här om två olika, men sammanhörande differentialräntor, DRI och DRII, där den förra syftar på en given kapitalinvestering där räntan uppstår i variationer i jordens fertilitet och den senare på en jämförbar fertilitet på jorden men olika mängd kapital investerat. Se *Kapitalet* Band III, kap. 39-43.

¹⁵ Bina, 1985, s. 51.

¹⁶ Jmf. Marx, *Kapitalet* Band III, s. 162.

¹⁷ Den genomsnittliga amerikanska oljekällan producerar 17 fat per dag och den genomsnittliga iranska 11 838 fat per dag. Se Bina, 1985, s. 112. (siffrorna är från 1978 och gäller för slutet av 1960-talet).

¹⁸ Ibid, s. 108.

Några ord om oljeindustrins och egendomsförhållandenas utveckling

Vi hävdade tidigare Binas tes att en ränteteori vad det gäller oljan *återigen* är aktuell. Detta hänger samman med att det först var kring början av 1970-talet, som han kallar ”den kapitalistiska produktionens och internationaliseringen av kapitalets epok”, som den ’organiska bestämningen av värde, oljeränta och –pris’¹⁸ utvecklades. Denna epok var den sista av tre faser i oljeproduktionsens historiska utveckling.

Den första fasen, ’de tidiga koncessionernas epok’, sträcker sig över tiden 1901-50 och kännetecknas av att de internationella oljekoncernerna delade upp mellanösternregionen mellan sig genom att skaffa sig rätt till exploatering genom direkt politisk dominans. Varje respektive område var ofta så stort som det aktuella landet och kontrakten gällde i omkring ett sekel. Perioden kännetecknas av förekomsten av förkapitalistiska samhällsförhållanden och bristen på privat ägande av jorden. Prissättningen av oljan under denna perioden var huvudsakligen godtyckligt administrativ och inte reglerad av värdelagen. Den första större oljeupptäckten var i södra Persien 1908 vilken följde på ett koncessionsförhållande som slutits mellan de persiska myndigheterna och en brittisk investerare, W. Knox D’Arcy, 1901. En mängd oljefyndigheter upptäcktes därefter i Irak (1927), Bahrain (1932), Saudiarabien (1938), Kuwait (1938) och Qatar (1939).¹⁹

Den andra fasen, ’den kapitalistiska utvecklingens övergångssteg’, varade mellan 1950 och 1970 och kännetecknas av en allt mer kapitaliserad oljeproduktion. OPEC bildades under denna period och Irans oljeindustri nationaliserades 1951.²⁰ Detta ledde till att de internationella oljebolagen, tillsammans med sina respektive regeringar, utlyste en ekonomisk blockad och under två år kollektivt bojkottade den iranska oljan. Bojkotten avslutades i och med den USA-stödda statskuppen mot Dr Mossadeghs regering. Oljeindustrin avnationaliserades och ställde de iranska massorna åter under shahens despotiska styre i 27 år, fram till revolutionen 1979 då de iranska oljearbetarna spelade en nyckelroll, och som, som en sista utväg för att undvika just att arbetarklassens revolution lyckades, förde politiska islam till makten.²¹ Ett annat kännetecken för perioden var att man började använda sig av ett ’bokförningspris’²² för transfereringar av råolja inom de stora oljekoncernerna och som även låg som grund för en kalkylerad ränta till myndigheterna i respektive oljestat. Under denna fas användes denna prisform – det är inget pris i vanlig bemärkelse²³ – för förhållandet mellan oljeränta till oljepris.

Den tredje och sista fasen, som vi nämnde ovan, började kring början av 1970-talet, bara ett kort tag innan oljekrisen – den första i oljeproduktionens historia – 1973-74²⁴ och innebar det totala kapitaliserandet av oljeproduktionen och de därmed sammanhörande egendomsförhållandena. På världsmarknaden kopplades den amerikanska och mellanösternoljan samman i ett organiskt förhållande, vilket alltså gav upphov den en kapitalistisk differentialoljeränta.

Kapitalintensiv industri med en störande proletär överbefolkning

Oljeindustrin är kapitalintensiv. Sökandet efter nya källor, igångsättningsfasen för produktion och själva utvinningsprocessen kostsam.²⁵ Med kapitalintensiteten följer att ett mindre antal (direkta) producenter/arbetare innehar en relativt tyngre strategisk position i värdeproduktionen i oljeindustrin i jämförelse med mer arbetsintensiv produktion. Med oljeproletariatet menar vi emellertid inte blott de omedelbara producenterna och deras familjer utan hela proletariatet i de oljeproducerande regionerna; inom vård, omsorg, byggen, tjänster, infrastruktur, de arbetslösa,

¹⁹ Ibid, s. 21

²⁰ Den mexikanska oljeindustrin hade nationaliserats 1948, i Irak först 1972.

²¹ Politiska islam, som ett uttryck för lokala bourgeoisie-fraktioner som vill lägga vantarna på oljeresurserna. Oavsett politiska islams hävdade anti-kapitalism och anti-modernism, skiljer sig inte deras politik och totala beroende av oljeinkomsterna från shahens. Iran är att betrakta som en rentierstat, alltså kapitalistisk, om någon nu tvekade. Ännu ett par decennier efter revolutionen stod oljan för 90 procent av exportinkomsterna, ”trots” islamisternas löften om att efter revolutionen minska landets totala beroende av oljan och sträva efter nationellt oberoende, vilket hade varit ett av kraven från arbetarklassen. Motsvarande hinder för den ”fria” kapitalackumuleringen kunde vi även se i och med det forna östblockets ”statskapitalism”. Även den borgerliga blandekonomin (folkhemmet, New Deal, folkfronten i Frankrike) sätter ett hinder för den ”fria” ackumuleringen, sett utifrån den enskilde kapitalisten, vilket dock inte ändrar det faktum att den, bundet till sin tid och totala ackumulationsmöjlighet, syftade till att säkra totalkapitalets, och därmed kapitalismens, långsiktiga existens. Jmf. ’Kriget och den nya världsordningen’ i riff-raff #3-4; Bina/Zangeneh, *Modern Capitalism and Islamic Ideology in Iran*, Macmillan, 1992, kapitel 5 och Bina/Badiei, *Oil and Rentier State: Iran’s Capital Formation, 1960-1997*, 2002 [www.sba.luc.edu/orgs/meca/volume4/oilrentier/].

²² ’Posted prices’

²³ Det pris som ofta refereras till som marknadspriset bland ekonomer kallas på engelska ’spot price’, som flukturerar kring värdet, är priset på en särskild mängd råolja som köps och säljs på den internationella oljemarknaden.

²⁴ Krisen *utlöstes* av oljeembargot som en grupp oljeexporterande arabiska länder genomförde som ett svar på det amerikanska stödet till Israel i det arabisk-israeliska kriget 1973. Ökningen av Mellanösterns oljeinkomster var dock inte krisens *orsak* utan dess *konsekvens*. Varken krisen eller oljepriset bestämdes av OPEC:s eller USA:s *vilja*. Den ekonomiska grund för vilken krisen är ett *uttryck* ligger istället i den drastiska höjningen av produktionskostnaderna för den amerikanska råoljaproduktionen. När den minst produktiva producenten, alltså USA, blir än mindre produktiv leder det till en omorganisering av produktionen genom kris, vilket leder till bildandet av ett nytt värde, en ny räntestruktur och nya högre priser. OPEC:s ”prishöjning” på 1970-talet var alltså ett svar på den interna omorganiseringen av industrin. Se Bina, 1985, s. 67 och Bina/Zangeneh, 1992, s. 148

²⁵ Mest kostsamt, alltså, i USA. Den ungefärliga kostnaden i kapitalinvestering för nya fat per dag av råolja (1960-72 i US-dollar) spänner mellan \$3 700 i USA och \$200 i Libyen och Saudiarabien. Se Bina, s. 67.

migranterna, etc. Dessas välstånd får sitt utrymme i det enorma mervärde – i form av jordränta – som oljan genererar, det var på denna grund klasskompromissen vilade. Men som vi skrev i förra numret har denna kompromiss måst sägas upp. Sedan 90-talets början har flertalet oljenationer i Gulfregionen blivit skuldsatta, till stor del som följd av en dramatisk ökning i befolkningstillväxten, en ”extra” befolkning som även den kräver en del av kakan och som är upprorsbenäget.²⁶ En stor del av de ökade kostnaderna för befolkningsökningar utgörs således av kostnader för repression. För USA:s del står oljeimporten – för att blidka befolkningen med en fortsatt billig energitillgång – för den största enskilda posten i handelsunderskottet.

Vår, något djärva skall erkännas, hypotes när det gäller att kriget i Mellanösterns oljeregion ytterst är krig mot oljeproletariatet²⁷ – som en aspekt av hegemonikampen i den nya världsordningen – grundar sig på det vi försökt visa ovan, nämligen att i och med de specifika förhållanden som råder i den av oljan avhängiga värdeproduktionen, som ger nationalstaterna i regionen, i egenskap av innehavare av den mark som hyser oljekällorna, en oljeränta, som inkräktar på det ”fria” kapitalets mervärde, med det specifika uttryck klassmotsättningen tar sig, gör att hela kapitalistklassen samlad – enskilt och i *motsägelsefullt* samförstånd, eller som Marx ’sannskyldiga frimurarsällskap’²⁸ – inget annat önskar än att radera det hinder som proletariatet utgör – främst de delar som står utanför den omedelbara oljeproduktionsprocessen – för fortsatt och ständigt ökande mervärdeproduktion; ’oljeproduktion utan arbetare’, som *Wildcat* säger. Det är bl a mot denna bakgrund vi ser slaktandet av Mellanösterns arbetare avlösa varandra i ständiga krig.

Saddam Hussein och hans elitstyrkor lever alltjämt trots två krig mot honom. Han sparades för att bättre än någon ersättningsdespot kunna slå ner de uppror som 1991 uppstod både i norr och i söder, som bland annat tog sig uttryck i en rådsrörelse. *Operation Desert Storm* riktades främst mot civila mål: 95 procent av all elkraftsproduktion slogs ut, vilket ledde till att vattenpumparna stannade; alla tre fabriker för framställning av kemiska medel för vattenrening bombades, vilket ledde till att giftigt kloakvatten användes till bevattningssystemen; inga pumpar för dränering fungerade, vilket fick saltvatten att accelerera ökenutbredningen; 45 större broar över Eufrat och Tigris bombades, liksom tågstationer, person- och taxibilar; sanktionerna förbjöd matimport, något som ledde till en 20 procentig prisökning (tidigare importerades 70 procent). Sedan ökenstormen drog fram har – det senaste kriget oräknat – 1,2 miljoner irakier dött dels som följd av bomberna och beskjutningarna och dels av följdverkningarna av vad vi listade ovan. Mellan kriget ’91 och i våras innebar den kapitalistiska freden omkring ett ton bomber över det irakiska folket varje vecka.

Vad *Wildcat* visar med den text som följer är fler uttryck för detta krig mot proletariatet satt i ett vidare historiskt sammanhang och mot bakgrund av kampen om hegemonin i den nya världsordningen.

September, 2003

²⁶ Se ’Kriget mot oljeproletariatet’

²⁷ Något Cyrus Bina emellertid ställer sig tveksam till, och menar i stället att ’war is not the cause but the symptom’ av *Pax Americanas* fall, enligt email 030924.

²⁸ *Kapitalet* Band III, s. 178.